

(ur Järfälla Hembygdsblad 2006/3)

Henriksdal

Torp under Sandvik – del 1

av Lars Gustafsson j:r

Läge

Henriksdal ligger en knapp kilometer (fågelvägen) sydöst om Sandvik vid den väg som förbinder Sandvik med Skogsberg under Lövsta. Det verkliga avståndet längs vägen är ca 1,2 kilometer. Henriksdal ligger för övrigt alldeles intill den gamla rågången mellan Sandviks gård och Lövsta by.

Tillkomst

Det exakta året för Henriksdals tillkomst är oklart. Det går emellertid att ringa in torpets etablering inom någorlunda snäva tidsgränser. Med hjälp av främst uppgifter i husförhörslängden 1861-74 kan det konstateras, att torpet har byggts tidigast 1866 och senast 1874.

Eftersom just denna husförhörslängd omfattar nära 15 år, istället för det vanliga 10 år eller senare 5 år, så har noteringarna om husförhör och nattvard måst delas i två perioder, 1861-65 respektive 1866-74.

Man kan därvid iaktta, att namnet Henriksdal första gången förekommer tillskrivet efter namnet Sandvik just på det uppslag i husförhörslängden som upptar åren 1866-74.

Har man sedan ambitionen att söka precisera tillkomsten ytterligare inom perioden 1866-74, hamnar man i svårigheter. Det finns visserligen gott om exakta inflyttnings-tider i husförhörslängden just på det uppslag där Henriksdal första gången är tillskrivet, men vi vet inte säkert, om de avser Sandvik eller Henriksdal, just därför att vi inte vet när Henriksdal skrevs in i längden.

Om man ändå vill fortsätta att söka en ytterligare precisering av etableringsåret har jag funnit, att åtskilligt talar för perioden 1866-69. Skälen härför är följande. August Fries köper Sandvik den 30 december 1865, för att bli jordbrukare efter avgången från sin sjömilitära bana 1866. Han till- och ombygger Sandvik 1866, då han också bor permanent på Sandvik. Det verkar då plausibelt, att han i anslutning därtill låter bygga Henriksdal som arbetarbostad eller torp under perioden 1866-69. Sedan han 1869 blivit verkställande direktör i Nya Ångslupsbolaget i Stockholm, slår han emellertid lantbrukarplanerna ur hågen och använder Sandvik enbart som sommarnöje.

Namnet

Förleden Henrik- är ett personnamn, men vem det syftar på är ej känt. Det är dock rimligt att söka efter namngivaren bland dem, som på något sätt har en anknytning till Sandvik, ägare, brukare, boende eller någon närstående till dessa grupper. - Om man, som jag gjort i föregående avsnitt, räknar med att Henriksdal först bebyggs under 1860-talets andra hälft, bör den som fått ge namn åt torpet vara knuten till August Fries och hans ägartid 1865-72. En genomgång av samtliga namn på dem som under denna tid brukat och bebott Sandvik och Henriksdal visar att ingen Henrik finns bland dem. Däremot heter August Fries' maka Hindrike. Hon är av tyskt ursprung, därav namnets

stavning. En gissning skulle således kunna vara, att det är hon som - visserligen med försvenskning och genusbyte - fått ge namn åt det nybygge som August Fries lät uppföra på platsen. - Som en bekräftelse på denna gissning skulle man kunna ta den stavning av torpnamnet som förekommer i 1877 års kontrakt, nämligen Hendrikessdal.

Efterleden -dal är mera lättförklarlig. Platsen ligger i en svacka mellan två något högre områden åt norr och åt söder. Beteckningen dal är därför rimlig även om svackan inte är särskilt starkt markerad.

Ägare

Henriksdal har alltsedan sin tillkomst ägts till Sandvik. Som nämnts är August Fries ägare av Sandvik, när Henriksdal etableras under 1860-talets senare hälft.

Ägarlängden till Sandvik - och därmed till Henriksdal - upptar efter Fries 13 personer (fysiska och juridiska). Ägotiderna för perioden 1872-80 är korta. Det hinner bli fem ägare på åtta år: F W Grubb 2 år, J A D Frisk 1 år, C A W Tottie 3 år, C G Borgström 1 år och A Rudbeck 1 år.

Hindrike och August Fries, 1800-talets senare hälft.

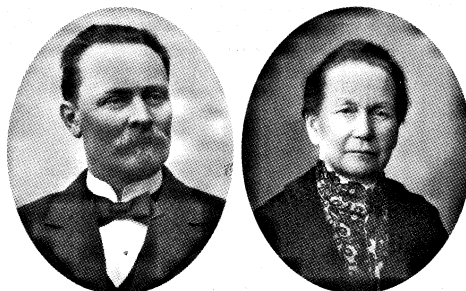
Efter foto i sonen Karl Fries bok "Mina minnen".

Därefter blir i regel ägotiderna längre: friherre Louis De Geer (tidigare statsminister) 11 år, baron Edvard Bosanquet S:t George de Kantzow 15 år, friherre Peder Magnus af Ugglas 18 år, civilingenjören och verkställande direktören i AB Hufvudstaden Carl Wiktor Andrén 10 år, Viksjö AB (dotterbolag till AB Hufvudstaden) 28 år, Fastighets AB Småhusstaden Kommanditbolag 13 år och nuvarande ägaren Järfälla kommun 30 år.

Gustaf Andersson och hans hustru Helena Catherina Johannesdotter.

Efter foto hos Kerstin Uddholm.

Carl Axel Wilhelm Tottie och hans hustru Hilma Evelina Maria Flodkrantz. Efter foto hos sonsondottern Ann-Marie Tottie.

Brukare och boende

Som framgår av det tidigare avsnittet "Tillkomst" är det oklart exakt vilket år Henriksdal bebyggs och därmed även när den förste brukaren kommer hit. Det husförhörslängdsuppslag 1866-74, där Henriksdal första gången finns med sitt namn, upptar två familjer som inflyttade 1866, en familj 1869 och en familj 1874. Problemet är bara, att vi inte vet om 1866 års inflyttningar gäller Sandvik eller Henriksdal. De båda förstnämnda familjerna flyttar in i oktober och november 1866. Det som kan tyda på, att de först kommer till Sandvik är yrkesbeteckningarna på familjefäderna, som är "dräng" respektive "inhyses arbetskarl". Den sistnämnda beteckningen har sedan ändrats till "torpare". Den det gäller är Gustaf Andersson, som vi av senare uppgifter vet blir torpare på Henriksdal. Det troliga är alltså, att denne kommer först till Sandvik och därefter flyttar över till Henriksdal, när detta blir byggt något eller några år senare.

Gustaf Andersson står som inflyttad till Järfälla den 24 oktober 1866 tillsammans med sin hustru Helena Catharina Johannesdotter och de tre barnen Carl Johan, Ida Christina och Emma Charlotta. Gustaf Andersson är född i Bringetofta socken, Småland, 1832 och hans hustru i Norra Ljunga socken samma landskap och samma år. De tre barnen är alla födda i Bringetofta 1858, 1861 och 1863.

Under åren i Järfälla föds ytterligare fyra barn: Anna Fredrika 1867, Lars August 1870 (han dör redan efter ett halvår), Augusta Helena 1871 och Otto Alfred 1875. Under 1868 kommer också Gustaf Anderssons yngre syster Lisa Maria inflyttande från Bringetofta till familjen och står som piga hos brodern under ett drygt år, innan hon flyttar vidare till Stockholm i januari 1869. Hon kommer emellertid tillbaka i december samma år och är nu gift med Olof Nilsson Nordqvist. Denne står i husförhörslängden först som timmerman och sedan statdräng. Paret har en dotter vid inflyttningen och 1871 föds ytterligare en dotter. Mannens ändrade yrkesbeteckning mellan 1869 och 1874 ger ingen vägledning för att avgöra om han också kommer först till Sandvik och sedan till Henriksdal.

Från Gustaf Anderssons långa brukartid på Henriksdal, ca 25 år, finns ett kontrakt från 1877 bevarat mellan honom och Sandviks ägare, godsägare Carl Axel Wilhelm Tottie, vari stipuleras de villkor som skall gälla för torpets innehavare. Tottie, som äger Sandvik från den 3 maj 1875 till den 29 mars 1878, bor också på Sandvik under denna tid med hustrun Hilma Evelina Maria Flodcrantz och de tre barnen Anna Maria, Wilhelm Reinhold och Axel Viktor. De två sistnämnda är födda på Sandvik. Nämnas kan att Wilhelm Reinhold kommer tillbaka till Järfälla som inspektör på Säby gård under Kronan 1920-24.

Kontraktet är upprättat den 14 januari 1877. Det ger Andersson nyttjanderätt till Henriksdal i 25 år, räknat från den 14 mars 1877, dvs till 1902. I arrende skall Andersson årligen "på kallelse göra 15 fria mans och 15 fria Hjondagsverken på egen kost samt föröfrigt på tillsägelse verkställa arbete mot dåvarande i orten gångbart pris". Han skall också leverera 20 kannor lingon varje år till ägaren av Sandvik. En kanna är ett äldre svenskt rymdmått och motsvarar 2,62 liter. Det är alltså drygt 50 liter Andersson skall plocka, ett arbete som troligen överlättes åt hustrun och/ eller barnen. Om lingon något år "ej stå att finna på Sandviks utmark" befrias Andersson från sin plockningsskyldighet. Bränsle "till nödigt behof" får Andersson ta av vindfällena men ej träd på rot utan särskilt tillstånd.

I anslutning till kontraktets dagsverksskyldighet har systrarna Kerstin Uddholm och Margareta Ibring, sondotterdöttrar till Gustaf Andersson berättat att mycket av denna

skyldighet var stenarbete, bl.a. trapporna upp till Gåseborg, men även transport av trädgårdsprodukter från Sandvik in till Stockholm för avsalu. Året efter kontraktets tillkomst flyttar det första av de sex barnen ut och inom loppet av 12 år har alla barnen lämnat Henriksdal. Först att flytta blir Ida Christina 1878, 17 år gammal, till Husby-Sjutolfts socken i Uppland. Hon följs av Emma Charlotta, som flyttar till Finska församlingen i Stockholm 1882, 19 år. Därpå flyttar år 1883 både Carl Johan, 25 år, och Anna Fredrika, 16 år, den förste till Solna socken och den andra till Ladugårdslands församling i Stockholm. De följs 1886 av Augusta Helena, 15 år, till Hedvig Eleonora församling (som nu ändrat namn från Ladugårdsland) i Stockholm. Sist ut blir Otto Albert, som 1890 flyttar till Riddersvik. Denna gård ägs av Stockholms stad och brukas under förvaltare Carl Nissens ledning. Otto Albert kommer emellertid tillbaka till Henriksdal 1893 och gifter sig 1897 med Brita Lönn. Familjen flyttar med en son ut till Solna 1899. Otto Albert står som arbetare i församlingsboken. Han hjälper fadern på torpet och med dagsverksskyldigheten.

Under åren 1866-74 har familjen Andersson deltagit regelbundet i husförhör och nattvardsgång av noteringarna i husförhörlängden att döma. I regel är ett husförhör och en nattvardsgång per år noterade. De två äldsta barnen deltar likaledes i husförhör en gång årligen från och med 1868 och det tredje barnet från och med 1873. Några betyg införs under denna period inte längre i själva husförhörlängden. Huruvida prästen förde separat betygsbok är ej känt. I varje fall finns ingen sådan bevarad i kyrkoarkivet.

Vid Henriksdal bor under en del av familjen Anderssons tid, 1880-talets början till 1906, nästan alltid ytterligare några familjer och/eller ensamstående personer. Dessas yrkesmässiga anknytning till Henriksdal är i flera fall oklar. De flesta betecknas som arbetare. En person arbetar vid AB Särimmer (ett svinuppfödningföretag vid Lövsta sopstation). Några är stenhuggare: och arbetar vid Lövsta stenhuggeri. Troligen arbetar också någon eller några vid Sandviks trädgård. Sammanlagt bor under tiden 1880-1906 ett 10-tal familjer på Henriksdal, ibland överlappande i tiden, vilket tyder på att ytterligare bostadshus uppförts vid Henriksdal.

Gustaf Andersson avlider på Henriksdal den 15 januari 1904 och begravs den 24 januari. - Bouppteckning efter honom sker den 26 januari 1904. Den förrättas av arbetaren Reinhold Wallenberg, Riddersvik, och trädgårdsmästaren Karl Eric Hagberg, Sandvik. Reinhold Wallenberg är bl.a. Lövsta arbetareförenings förste ordförande, senare handlande, fjärdingsman i Hässelby och en tid extra fjärdingsman i Järfälla. Bouppteckningen bekräftar uppgiften i kontraktet från 1877 att Gustaf Andersson äger själva bopningshuset på Henriksdal, som nu värderas till 300 kronor. Någon ytterligare byggnad tas ej upp. Sannolikt finns uthuset kvar men har ej åsatts något värde. Man kan också av bouppteckningen dra slutsatsen att jordbruket på Henriksdal upphört, eftersom arbetsredskap enbart upptas i klump, värderade till 5 kronor. Kreatur saknas helt. Anderssons relativt höga ålder, 72 år vid frånfället, förklarar avsaknaden av de vanligaste redskapen och djuren.

I övrigt visar bouppteckningen tillgångar på drygt 300 kronor i kontanter, en ovanligt hög summa, möbler till drygt 30 kronor, sängkläder drygt 20 kronor, glas och porslin drygt 5 kronor och linne drygt 40 kronor. Samtliga dessa poster ligger jämförelsevis högt bland torp i Järfälla. I möblemanget finns chiffonje, byrå, skänk, 2 soffor, säng, bord, 5 stolar, kommod samt spegel och väggklocka.

Vid bouppteckningen är änkan och samtliga sex barn närvarande. Bifogat bouppteckningen finns en skriftlig överenskommelse undertecknad av samtliga barn, vari de

med full äganderätt överlåter sina arvslotter till sin mor. Överenskommelsen är bevittnad av de båda bouppteckningsförrättarna.

Gustaf Anderssons änka Helena Catharina bor kvar till den 6 december 1906, då hon flyttar till Spånga och bosätter sig hos sonen Carl Johan, som äger villan Söderberga på Flysta ägor. - Hon återkommer till Järfälla den 7 mars 1918 och blir då boende på Ålderdomshemmet i Barkarby. Hon avlider där den 1 december 1918 och begravs den 8 december.